

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 29.09.2016 ✓ Accepted/Kabul: 05.12.2016

DOI: 10.5505/pausbed.2017.38243

MENOLOGIA RUSTICA COLOTIANUM: ROMA TAŞRASINA AİT İSTISNAİ BİR TAKVİM

Onur Sadık KARAKUŞ*

Özet

Günümüz dünyasını şekillendiren ve dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Roma uygarlığı milyonlarca insanı yönetiyordu. Bu dönemde halkın en büyük eğlence kaynağı festivaller ve çeşitli diğer eğlencelerdi. Bu festivallerin başında dini bayramlar gelmekteydi. Roma İmparatorluğunda dini bayramların hangi günlerde kutlanacağı, bayramda neler yapılacağı herkes tarafından bilinmekteydi. Buna karşın söz konusu bayramlar bölgeden bölgeye değişebilmekteydi. Roma kentinde bulunan Menologia Rustica adlı taş takvim ise bu konuya farklı bir boyut katmaktadır. Söz konusu takvim üzerinde, Festivallerin tarihleri, Hangi tanrılara ne zaman adak adanacağı, ayların koruyucu tanrıları, hangi tarımsal operasyonun ne zaman yapılacağı gibi bilgiler bulunmaktadır. Bu eserle benzerlik gösteren Sousse Arkeoloji müzesindeki mozaik takvim de detaylı şekilde incelendiği takdirde, Roma'da bu tarz takvim uygulamalarının yaygın olmuş olabileceği, devlet tarafından kullanıma sokulduğu gibi fikirler de değerlendirmeye alınabilir. Bu çalışma, Menologia Rustica adlı takvimde yer alan çeşitli dini bayramlar ve festivalleri ele alarak Roma taşrasında yaşayan insanların dini inançları hakkında bazı sonuçlar çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tarım, Roma İmparatorluğu, Şenlikler, Menologia Rustica, Dini Bayramlar.*

MENOLOGIA RUSTICA COLOTIANUM: AN EXCEPTIONAL CALENDAR BELONGS TO THE ROMAN COUNTRYSIDE

Abstract

Roman Civilization was one of the biggest country of the World which governed millions of people and shaped present World. In those times, Feast and various religious festivals were creating the people's fun source. The religious festivals were primary of those feasts. In Roman Empire, everyone was knowing everything about religious festivals (for example; to celebrate on which day or what to do about them). However, those religion festivals were changeable from region to other region. Stone calendar a called "Menologia Rustica" that was found in Rome, give us different dimension about this subject. Dates of festivals, when will be sacrifice to which gods, protectors of months, when doing which agricultural organizations appeared on Facade of Mentioned calendar. When, mosaic calendar that located in Sousse Archeology Museum in detail examined, we can evaluate some ideas like as this calendar technics can be widespread, puted to place by the state. This study aims to draw some conclusions about the religious beliefs of the people living in the Roman countryside by taking the various religious holidays and festivals in the calendar Menologia Rustica.

Key Words: *Agriculture, Roman Empire, Feastes, Menologia Rustica, Religious Festivals.*

* Arş.Gör., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Düzce.
e-posta: onursadikkarakus@düzce.edu.tr

1.GİRİŞ

Uygarlık tarihine bakıldığında, takvimlerin ortaya çıkış amacı, belli başlı olayların(suların yükselmesi, mevsim değişiklikleri, gök olayları vb.) kayıt altına alınarak, gelecekte tekrar etmesi durumunda bunlardan kaçınmayı sağlamaktı. Mısır, Sümer, Babil vb. gibi uygarlıkların astronomi çalışmaları sonucu aylar, günler, burçlar vb. de takvimlere eklenmiş ve zamanla pek çok şeyin(dini ve resmi bayramlar, önemli kişilerin doğumu ve ölümü, çeşitli zaferler vb.) kayıt altına alındığı, çok daha kapsamlı bir araç haline gelmiştir. Bu çalışmanın içeriğini de Rönesans döneminde Angelo Colocci tarafından Roma'da ele geçirilmiş iki taş eserden günümüze ulaşan "*Menologia Rustica/Menologium Rusticum Colotianum*" oluşturmaktadır. Söz konusu eser aslında bir takvim olup, barındırdığı bilgi sayesinde İmparatorluk döneminde Roma kırsalında yaşayan astrolojik olayların yanında halkın dini bayram ve şenliklerine de ayrıntılarıyla ışık tutmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; bir yandan taşra yaşantısına göre düzenlenmiş bir takvimi açıklarken, bir yandan da bu takvime göre düzenlenmiş dinsel bayramlar, şenlikler ve bunların özünü oluşturan tanrılar ve tanrıçalar hakkında bilgi vermek olacaktır.

Söz konusu eserin, bu türdeki (bilinen)tek örnek olması ve konuyla ilgili araştırmaların yetersizliği, gizemini koruyan buluntuyu daha ilgi çekici hale getirmektedir. Doğrudan epigrafik bir belge olan eserin verdiği bilgiler yanında, filolojik olarak dini yapıyı ve şenlikleri daha belirginleştirebilme noktasında Apuleius'un *Metamorphoses*(Başkalaşım) Ovidius'un *Fasti* (Takvim) ve Plutarkhos'un *Romulus* ve *Caesar* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında öncelikle eser üzerindeki bilgilerden yola çıkarak, hem yapılış amacı hem de tarihleme konusunda öneride de bulunulacaktır.

2.MENOLOGIA RUSTICA

M.S.1 Yüzyıla tarihlenen ve Roma'da bulunmuş olan, dört yüzü işlenmiş kare mermer bloğun, her bir yüzü üç sütuna bölünmüştür. Her sütunun bir aya karşılık geldiği ve her ayın Zodyak sembollerinden bir figürle başladığı¹ düşünülen eser², 1550 yılında Roma'da Campus Martius yakınındaki Angelo Colocci'nin³ evinin bahçesinde bulunmuştur⁴. Çalışmamızda ele aldığımız *Menologia Rustica Colotianum*'a bu adın verilme sebebi Roma'ya uzanan bir yol olan Via Colottina yani Colottina yolu üzerinde bulunmuş olmasındandır. Söz konusu eserin Collotia adlı kasabadan Roma şehrine gelen yol üzerinde bulunmuş olması, taşradan gelenlere hitap ettiği fikrini desteklemektedir.

Eserin tarihlendirmesi konusunda fikir ayrılıkları olsa da genel olarak Principatus yani erken İmparatorluk dönemine ait olduğu kabul edilmektedir.⁵ Esere dair ilk

¹ R. K.Sherk, *The Roman Empire: Augustus to Hadrian*, Cambridge University Press, Melbourne,1998, s.253

² Diğer bir kırsal takvim olan *Menologia Rustica Vallense* ise O'della Valle ailesinden Bernardini de la Valle'nin Villasında yine Angelo Colocci tarafından bulunmuştur ve bu yüzden söz konusu eser tanımlanırken Vallense kelimesi eklenmiştir. Fakat eser günümüzde kayıptır(Bkz.CIL I², 282)

³ Kaynaklara göre A.Colocci'nin villası Aqua Virgo'nun arkasındadır.

⁴ CIL I², s.282

⁵ M.Renee Salzman, *On Roman Times* adlı eserinde söz konusu eserin M.S.19-65 yılları arasına tarihlendirildiğini söylerken (Bkz. M.R.Salzman, *On Roman Time: The Codex-Calendar of 354 and the Rhythms of Urban Life in Late Antiquity*, University of California Press, Berkeley: Los Angeles: Oxford, 1991, s.170), J.Patrich'e göre; eser M.S.36/39'dan M.S.1 yüzyıl sonu arasına tarihlendirilmektedir. (Bkz. J. Patrich, *Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima*, Brill University Press, Leiden: Boston, 2011, s.84)

incelemeler Theodor Mommsen tarafından CIL yani *Corpus Inscriptionum Latinarum*'da yayınlamıştır. Menologia Rustica Colotianum'un ölçüleri 0'654 cm yükseklikte, 0'410 cm genişliğindedir⁶. Söz konusu takvim üzerinde, festivallerin tarihleri, hangi tanrılara ne zaman adak adanacağı, ayların koruyucu tanrıları, hangi tarımsal operasyonun ne zaman ve ne şekilde yapılacağı ve ayların kaç gün çektiği gibi bilgiler bulunmaktadır.⁷

3.ROMA İMPARATORLUĞUNDA ŞENLİKLER VE DİNİ BAYRAMLAR

Roma İmparatorluğunda her ay yapılan dini etkinlikler ve şenlikler bulunmaktaydı. Bu festivallerin, şenliklerin hemen hepsi birbirinden farklıydı⁸. Roma'nın resmi dini takvimine göre kutlanan ana şenliklerden, muhafazakârlığın ve yeniliğin çelişkili görüntülerinin olduğu, Doğulu tanrıların dini bayramlarından, oyunların ve başarıların dini kutlamalarına kadar giden çeşitli şenlikler vardı. Bunların yanında dışarıdan (fethedilen bölgelerden) alınan bir takım küçük dini bayramlar da söz konusuydu⁹. Romalılar, kökeni "*Romulus Çağı*" ya da "*Numa devri*" olarak belirtilen dinlerin ve ritüellerin çeşitli eylemlerini uyguluyordu¹⁰.

Söz konusu şenlikleri ve dini bayramları, Menologia Rustica Colotianum'a göre, ele alırsak aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

3.1. Ocak Ayı

||SACRIFICANT

DIS

PENATIBVS||¹¹

Menologia Rustica'ya göre, Ocak ayında dini bayram veya şenlik bulunmamaktaydı. Bu ayda yapılan tek dini etkinlik; Ev tanrıları yani Penates'e¹² adak adamaktı. Ocak, Lari, Manesler'e saklı tanrılar ya da içerdeki tanrılar *Dii Penates* deniliyordu. Bu dinin tüm eylemleri için bir gizem, Cicero'nun da dediği gibi *sacrifia occulta* (Özel tören) gerekiyordu¹³. Her aile, istediği gibi tören yapabiliyordu. Bu tapınmayı düzenleme yetkisine sadece aile bireyleri sahipti. Evin reisi yani baba(Lat.*Pater*), aynı zamanda rahip sayılırdı. Her ailenin kendine özgü törenleri, bayramları, dua okuyuşları ve ilahileri vardı¹⁴. Söz konusu tanrılar ailenin kendisiydi, ailenin kanıydı ve aynı soydan gelen tanrılardı¹⁵.

⁶ T. Mommsen vd. (1893), *Corpus Inscriptionum Latinarum Inscriptiones Latinae antiquissimae ad C. Caesaris mortem*, C.1², Berolini Apvd Georgivm Reimervm, Rome, s.282

⁷ A.L.Broughton, "The Menologia Rustica", *Classical Philology*. 31/4, 1936, s.353

⁸ M. Beard, J. North, S. Price, *Religions of Rome*, C.II, Cambridge University Press, New York, 1996, s.116

⁹ Beard vd., a.g.e., s.116

¹⁰ H.H.Scuillard, *Festivals and Ceremonies in Roman Republic*, Thames and Hudson Press, London, 1981, s.13

¹¹ CIL I², 280,1

¹² Roma'da yurdu ve aile ocağını koruyan tanrıdır. Her evde Vesta ve Lares tanrılarla birlikte Penatlara da tapıldığı gibi, kültleri kamu alanlarına yayılmış, köylerden şehirlere kadar her yerin Penates tanrıları olmuştur (Bkz.A.Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.241).

¹³ F. De Coulanges, *Antik Site: Yunan'dan Romaya kadar tapınma, hukuk ve kurumlar*, (Çev:İsmail Kılınc), Epos yayınları, Ankara, 2011, s.39

¹⁴ Coulanges, a.g.e., ss.38-39.

¹⁵ Coulanges, a.g.e., s.39

3.2. Şubat Ayı

|| PARENTALIA

LVPERCALIA

CARA COGNATIO

TERMINALIA ||¹⁶

Şubat ayı, eski takvimin son ayıydı, Ovidius'un da belirttiği üzere bu gün; *qui sequitur Ianum, veteris fuit ultimus anni*¹⁷ idi. Aya adını veren *Februarius*, "arınma" yada "kefaret teklifleri" anlamına gelen *februa*(*Februum*)'dan türemiştir. Varro'ya göre, *februm* Sabine kelimesidir ve Latince'deki *purgamentum*'la aynı anlama gelmektedir¹⁸. Ovidius, *februa* adının eski Romalılar tarafından *piamina*'ya (arınma aletleri) verildiğini söyler, bu anlamının da kendi zamanlarına kadar sürdüğünü aktarır¹⁹. *Menologia Rustica*'da geçen ve Şubat ayında yapılan dini bayramlardan ilki Parentalia yani ölümler bayramıdır.

3.2.1. Parentalia

Roma'da ölümler bayramı olarak kutlanan bayramdır. Roma takvimine göre, 13-21 Şubat tarihleri arasında kutlanmaktadır²⁰. H.H.Scullard'ın da belirttiği gibi, *Parentalia*, *Feralia* ve *Cara Cognatio* (*Caristia*) bayramları birbiriyle yakından ilişkilidir. Ölümlü (*placandis Manibus*) yatıştırmak için şenlikler, 13 Şubat sabahı başlar ve 21 Şubat'ta (*Feralia*) ya da 22 Şubat'ta (*Caristia*) sona ererdi. *Feralia* bayramı başlayana kadar tüm tapınaklar kapatılır, altarlarda ateş yanmaz, evlilikler yasaklanır ve devlet memurlarının rütbeleri armalarından sökülürdü²¹.

Parentalia'nın ilk gününde Vesta rahibesi (tahminen başrahibe) ölünün (*parentat*) onuruna, Philocalus'un takviminde kaydedildiği gibi, bir ritüeli yerine getirirdi.²² Diğer günlerde aile mezarları başında bireysel anma törenleri yapılırdı²³. Parentalia bayramına ilişkin Ovidius'un yazdıkları da önemlidir. Ona göre, bu bayramda, ölümlerin ruhlarına adanan büyük ve görkemli hediyeler yerine uzun çelenkler, meyve, tuz, menekşeler ve şarapla ıslatılmış ekmekten oluşan hediye'nin bir vazo ile ölümlüye adanması yeterlidir²⁴.

Parentalia bayramı ayın 21'indeki *Feralia* bayramıyla sonlanırdı. Varro'ya göre, *Feralia* adı, şeytani/cehennemlik güçlerden (*inferi*) ve *ferre*'den (yani taşımak) ölünün mezara taşınmasından türemekteydi. Festus, bu adı "vurmak" anlamına gelen *ferire*'den ya da *ferre*'den türetmektedir.

¹⁶ CIL I², 280,2

¹⁷ Tüm kutsal törenlerin sonu, olarak çevrilebilir.

¹⁸ Scullard, a.g.e., s.69

¹⁹ Scullard, a.g.e., s.69

²⁰ M. Howatson, *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, (Çev: F. Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s.693

²¹ Scullard, a.g.e., s.74

²² Scullard, a.g.e., s.75

²³ Howatson, a.g.e., s.693

²⁴ Ovid., *Fasti*, II, 535-545.

Kutlamanın sonraki günü olan Caristia ya da Cara Cognatio, yani 22. gün çok farklıydı²⁵. Ölüyle iyi ilişkiler kurulduktan sonra, sıra yaşayan aile üyelerine geçiyordu. Günün adı, değerli akrabadan (*cari*) türemekteydi. Ovidius, bu günü şu şekilde anlatır:

*Aziz akrabalar ertesi günü Caristia olarak adlandırdılar
ve tanışmaya geldi akraba topluluğu aile tanrılarıyla.
Kuşkusuz mezarların ve göçüp gitmiş akrabaların ardından
Hoş bir şeydir yüzümüzü hemen yaşayanlara çevirmek
ve kaybedilen onca kişiden sonra soydan geriye ne kaldıysa
saymak ve akrabalık derecesini saptamak...*²⁶

Akraba ziyaretinin merkezde olduğu bu anlayışın ne kadar eski bir gelenek olduğu belli değildir. Bu günde her bireyin katkıda bulunduğu aile yemeği yapılır ve kalabalık akraba topluluğu aile tanrılarıyla (*socios deos*) karşılaşır, kaba ve açgözlü akrabalar törenden çıkarılırdı.²⁷ Tüm bu şenlikler devam ederken aynı zamanda bir başka Roma şenliği olan *Lupercalia* şenlikleri de 15 Şubatta kutlanmaktaydı.²⁸

3.2.2.Lupercalia

... Lupercalia şenliklerinin ise kutlandıkları ayı göz önüne alırsak bir tür “arınma bayramları” olduklarını farz edebiliriz, çünkü “arındırıcı” olarak da nitelendirebileceğimiz şubat ayının lanetli gününde kutlanırdı. Bu yüzden o güne eskiden Febrate denilirdi. Yunanlıların bu şenliklere Lykaia demeleri şenliklerin çok eski tarihlerden beri kutlandığını göstermektedir. Çünkü bu adın Euandros ile gelen Arkadialılar tarafından verildiğine inanılmaktaydı. Öte yandan söz konusu adın Romulus’u emziren lupa, yani dişi kurttan gelmesi de muhtemeldir. Luperci denilen rahiplerin tören alayını Romulus’un terk edildiğine inanılan yerden başlatmaları bunun bir kanıtı olarak ileri sürülebilir. Bu törenlerde ilkin, bir keçi kurban edilirdi, sonra da soylu ailelerden iki erkek çocuğu getirilir ve kimileri alınlarını kanlı bıçakla işaretlerken diğerleri süte batırılmış yünle kanı silerdi. Alınları silindikten sonra çocukların gülmesi gerekirdi. Daha sonra keçinin derisi uzun şeritler halinde kesilir ve yalnız önleri örtülü, çıplak erkekler, bunları ellerinde tutarak koşar ve etraftaki insanları bu şeritlerle şakadan kamçılırdı. Genç kadınlar da bundan kaçınmazdı, çünkü hamile kalmalarına ya da rahat bir doğum yapmalarına yardımcı olacağına inanırlardı. Bu kutlamaların değişik kılan başka bir ritüel de Lupercilerin bir de köpek kurban etmeleriydi. Romalıların törenlerini mersiye şeklinde yazan Boutas bu alışkanlığı şöyle açıklamaktadır: “Romulus’un adamları Amulis’u yendikten sonra dişi kurdun ikizleri emzirdiği yere doğru koşarak gitmişlerdi. Bu yüzden o günün anısına,

“Romulus ve Romus’un Alba’dan aşağı ellerinde kılıç, herkesi püskürterek ilerlemeleri gibi, genç erkekler de geçenlere vurarak koşuyor”

²⁵ Scullard, a.g.e., s.74

²⁶ Ovid., *Fasti*, II, 620

²⁷ Scullard, a.g.e., ss.75-76

²⁸ Howatson, a.g.e., s.563

Ayrıca Boutas, iki çocuğun alınlarını işaretleyen kanlı kılıcın, o zaman yaşadıkları büyük tehlikeyi, sütle silinmesinin de emzirmeleri anısına yapıldığını iddia etti. Acilius, iki kardeşin şehri fethetmesinden önce göttükleri sürünün kaybolması üzerine Faunus'a dua ettikten sonra terlememek için elbiselerini çıkarıp peşlerinden koştuklarını iddia etti. Kurban edilen köpek için de varsayımlar çelişkilidir. Eğer arınma amacı güdüyorsa, pekâlâ köpek de kurban edilebilirdi, çünkü Yunanlılar da köpek yavrularının kurban edildikleri "Periskylakismoï" denilen törenler düzenlerdi. Yok, eğer Romulus'un kurtardığı ve beslediği için dişi kurdun onuruna yapılıyorsa, köpeği kurdun düşmanı olması dolayısıyla kurban ediyor olabilirdi. Belki de, yüce Zeus aşkına, Luperciler koştığında peşlerinden koşup onları engelledikleri için hayvanları öldürüyorlardı²⁹.

Plutarkhos'un bütün ayrıntılarıyla anlattığı Lupercalia³⁰ bayramının ilk amacı, tarlalara, sürülere ve insanlara bolluk ve bereket gelmesini sağlamaktı³¹. Genel kabule göre, bu isim dişi kurt 'Lycania'dan türemekteydi. Dahası törenin başladığı mağara yani Luperci mağarası da adını burdan alıyordu. Burası Romulus'un terkedildiği söylenen yer olarak da belirtilmektedir.³² Kutlamacılar Lupercal'de Palatium tepesinde Romulus ve Romus'u bir kurdun emzirdiği varsayılan mağarada toplanırdı. Burada söz konusu törenler yapılırdı ve ardından gençler ellerindeki kayışlarla şehir içinde koşarlardı. Koşma, arazinin arınmasını simgeleyen bir eylemdi, kayışlara *februa* "arındırma aracı", arınmanın gerçekleştiği aya da february, yani "arınma zamanı" denirdi³³. Söz konusu festival M.S. 494'te Papa I.Gelasius'un Bakire Meryem'in arındırma şenliğine döndürmesine kadar devam etmiştir.³⁴ Varro'ya göre, bu şenlik yer altı ve ölünlük ruhıyla ilgiliydi. Rahipler iki kuruldun oluşuyordu: *Luperci Quinctiales* (yada *Quintili*) ve *Luperci Fabiani* (yada *Fabii*), ve bunların Romus ve Romulus tarafından kurulduğuna inanılıyordu. Üçüncü rahip sınıfı olan *Julii* ise M.Ö. 45'te Julius Caesar anısına kurulmuştu ve bu sınıfın başı Marcus Antonius'tu³⁵.

Böyle bir şenlik gününde Sezar resmi elbiselerini giymiş, altın taht üstünde koşuyu izlemekteydi. Antonius ise konsül sıfatıyla şenliğe katılmıştı. Kutsal koşu sona erdiğinde ve Antonius meydana girdiğinde, halk ona yol açtı, Antonius da elinde tuttuğu defne tacı Caesar'a sundu. Ancak sanki önceden kararlaştırılmış gibi bu hareketi çok az kişi alkışladı. Sezar eliyle Antonius'u itince coşkulu bir alkış koptu. Antonius tekrar tacı ona vermeye kalkıştı, fakat Caesar tekrar uzaklaştırdı, halk yine alkışladı. Bunu gören Caesar tacın Capitolium'a götürülmesini istedi³⁶.

²⁹ Plut. *Romulus* 21.3-8

³⁰ Ovidius'a göre Tanrı Faunus adına yapılan bir şenlikti, T.Livius da bu tanrıyı Inuus olarak belirtir. Ormanları ve sürüleri koruyan bu tanrı Pan'dan gelmektedir. Livius ve diğerlerinin iddia ettiğine göre, Romulus'tan çok önce, Arcadia'dan Evander tarafından getirilmiştir.Bkz.Scullard, a.g.e., s.77

³¹ Howatson, a.g.e., s.563

³² Beard vd., a.g.e., s. 120

³³ Howatson, a.g.e., s.563

³⁴ Scullard, a.g.e., s.76

³⁵ Scullard, a.g.e., s.76

³⁶ Plut.*Caesar* 61.1-4

3.2.3. Terminalia

Sınır taşı Terminus'ların Numeni adına her yıl 23 Şubat'ta Terminalia adı verilen bir tören düzenlenirdi³⁷. Kutsama kapsamında çevredeki toprak sahipleri bir kurban sunar ve bir şölen verirlerdi³⁸. Siculus Flaccus, Terminuslarla ilgili şunları yazar:

İşte atalarımızın yaptığı: önce bir küçük çukur açarlar ve sınır taşını kenara koyarlar. Sonra orayı ot ve çiçek demetleriyle süslerler. Sonra kurban sunarlar; kurbanın kanını çukura akıtırlar; içine kızgın köz, tohum, çörek ve meyve atarlar, biraz şarap ve bal dökerler. Sunulan yiyecekler tümü henüz sıcak olan küllerin üzerinde yanıp, ortadan kaybolduktan sonra taş ya da tahta parçası, açılan çukurdaki yere çakılırdı³⁹.

Her toprak sahibi Terminus'un kendi tarafına çelenk takar ve altar yapardı. Toprağa dikilen Terminus, o ailenin dininin toprağa geçtiğini ve o toprağın ailenin olduğunu gösterirdi⁴⁰. Çiftçinin karısı, ocaktan ateş getirirken, çiftçi de odun keser ve şenlik ateşini hazırlardı. Genç erkek çocuk, sepetten çıkardığı mısırları artarda üç kez, ateşe atarken, evin kızları, altara bal ve şarap sunardı⁴¹. Tören'e katılan diğer kişiler, beyaz giyinirdi ve yapılanları sessizce izlerdi (*linguis candida turba favet*). Ardından sınır taşının üzerine kuzu ya da domuz kanı serpilirdi. Ardından bir ziyafet düzenlenir ve şarkılar söylenerek kutsal (*sanctus*) terminus'a övgüler sunulurdu⁴². Terminalia bayramıyla birlikte Şubat ayında yapılan şenlikler sona ererdi. Bu ay, arınma ayı olarak düşünüldüğü için, en çok festival ve dini bayram bu ayda yapılmaktadır.

3.3. Mart Ayı

|| ISIDIS NAVIGIVM

SACR MAMVRIO

LIBERAL QVINQVATRIA

LAVATIO ||⁴³

Menologia Rustica'da geçen, Mart ayında yapılan törenleri Apuleius şu şekilde aktarmaktadır:

Bu sırada patırtılı gürültülü şenlikli yakarışların arasında, yavaş yavaş ilerleyip artık deniz kıyısına yaklaşmıştık. Bir gün önce eşek halime ahır olarak hizmet etmiş olan yere ulaştık. Orada tanrıların heykelleri gerektiği gibi yerlerine yerleştirildi ve başrahip usta ellerden çıkmış ve her yanı muhteşem Mısır resimleriyle bezenmiş bir gemiyi kutsadı. Eline yanan bir meşale aldı, bir yumurta ve kükürt, sonra iffetli dudaklarından ağırbaşlı yakarılar döküldü ve gemiyi tanrıçaya adayarak baştan sona kutsadı. Bu kutsal geminin parlak yelkenine altın harflerle bir yazı işlenmişti. Bu yazı geminin ilk seyahatinde, bereketli seyirler dileyen

³⁷ W.W.Fowler, *The Roman Festivals of The Period of the Republic*, Macmillan and Co. Ltd., London, 1899, s.4

³⁸ Howatson, a.g.e., s.922

³⁹ S.Flaccus, *De Conditionibus Agrorum* 98.8 <http://latin.packhum.org/loc/1342/1/0#0>; Coulanges, a.g.e., s.159

⁴⁰ Coulanges, a.g.e., s.89

⁴¹ Scullard, a.g.e., s.80

⁴² Scullard, a.g.e., s.80

⁴³ CIL I², 280,3

dualar içeriyordu. Çam ağacından yuvarlak gönder yükseldi, debdebeli bir uzunluğu vardı; ihtişamlı gönder ucu çok uzaklardan bile göze çarpıyordu. Pupası bir kuğu boynu biçiminde kıvrılmıştı, altın yapraklarla kaplanmış ışık saçıyordu. Geminin gövdesi ağaçkavunuyla cilalanmış, pırıl pırıldı. Orada bulunanların hepsi, baharatlarla ve buna benzer sunularla tepeleme dolu sepetlerini gemiye taşımada birbiriyle kıyasıya yarışıyor; sütle karılmış buğday ezmesinden içkileri dalgalara boşaltıyordu. Gemi ağzına kadar bu kutsal armağanlara boğulunca, çapasının ipleri bırakıldı ve uğurlu rüzgârlar eşliğinde denize indirildi. Rotasını tutup gözden kayboluncaya kadar uzaklaşınca, kutsal eşyaları taşıyan kişilerin her biri getirdiklerini yeniden toplayıp tapınağa gitmek üzere, yürüyüş alayının düzenini ve muhteşem görünümünü bozmamaya özen göstererek neşeyle yola revan oldu⁴⁴.

Navigidium İsidis törenlerinde, başrahip *lychnophoros* (*Λυχνοφορος*), elinde tekne biçimli lambasıyla tören alayına (Lat. *Pompa*) öncülük ederdi. Arkasından tanrıçanın öngörüsünü anımsatan küçük bir sunak taşıyan iki rahip gelirdi. Bunları, altın bir hurma yaprağı ve *caduceus* (asa) taşıyan üçüncü rahip izlerdi.⁴⁵ Dördüncüsü, süt dökmeye yarayan yuvarlak biçimli altın bir kap taşıırken, beşincisi altın dallarla sarılı bir sepet taşırdı ki bu sepette Osiris'in parçalarının olduğuna inanılırdı. Rahip heyetinin sonundaki rahip elindeki amphora içinde kâhinin yılanını taşırdı.⁴⁶ Rahiplerin arkasından da Mısırlı tanrılar gelirdi. Bu tören alayı limana ulaştığında Apuleius'un anlattığı senaryo tekrarlanırdı.

Apuleius'un eserinde detaylı şekilde aktardığı ritüel, her ne kadar İsis'le alakalı olsa da, ticaretin başladığı dönemde böyle bir ritüelin yapılması, olasılıkla deniz ticaretine bolluğu sağlamak, verimli bir sezon geçirmek adına yapılmış olmalıydı. Bu ayda ayrıca Mamuris'e adak adanırdı. Scullard, bu ismin Equirra (yani At yarışı)'nın sonraki adlandırması olabileceğini ve Mamurius'un tüm tartışmalara karşın hala gizemi koruduğunu ve hakkında yeterli bilginin olmadığını belirtmektedir.⁴⁷

3.3.1. Liberalia

Ovidius'un da açıkladığı üzere, adını kendisine adanan sunulardan alan tanrı Liber için de büyük bir şenlik düzenleniyordu⁴⁸. Vergilius, Liberalia adı verilen şenlikten şu şekilde bahsetmektedir:

...İşte bu yüzden Bacchus ataya, kurban diye bir keçi yatar her sunakta.
Geleneksel oyunlar kaplar sahneleri; köylerde ödül kor Theseus oğulları,
dört yol ağızlarında, yetenekler için; kadehler arasında neşeli, coşkulu,
Yumuşak çayırdan atılırlar yağ dolu fiçılara, cümbüş yaparlar ataları
Troia'dan gelmiş Ausonia köylüleri, Kaba dizelerde kahkahalar içinde.

⁴⁴ Apul. *Metaph.* 11., 17

⁴⁵ Çiğdem Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.131

⁴⁶ Dürüşken, a.g.e., s.131

⁴⁷ Scullard, a.g.e., s.89

⁴⁸ Ovid, *Fasti*, II, 725; Liber adının, tanrıya adanan sıvı sunular(libamina) ve çörekler(liba)den geldiği düşünülmektedir.

Korkunç maskeler oturarak yüzlerine, Oyuk ağaç kabuklarından, seni Bacchus,

Anar, çağırır şakrak ilahilerle; Senin onuruna yeşil çamlar üstüne

İşlenmiş yumuşak heykeller asarlar!⁴⁹

Bağlar bol ürünle erginleşir sonunda, Oyuk koyaklar, derin boğazlar, Tanrının

Onurlu başını gösterdiği her bölge, Ürünlerle dolar taşar. Şarkılarını

Şakiyalım Bacchus'un, törelere göre, Saygılayalım Tanrıyı; kutsal yemekler

Ve çörekler sunalım, tüm sunaklarda. Sunağın yanında boynuzundan çekilen

Kutsal keçi olacak, fındık çıtalarda, Kızartacağız yağlı bağırsaklarını⁵⁰.

Liber, Roma'da bereketin ve özellikle şarabın tanrısı olan eski bir Roma tanrısıydı. Bu nedenle, Yunan şarap tanrısı Dionysos, İtalya'da bilinmeye başladığında, Romalılar onunla Liber Pater arasında bir bağ kurmuşlardı ve Fowler'ın deyimiyle Latin Liber, Yunanlı Dionysos olmuştu.⁵¹ Buna karşın M.C. Howatson, Tanrı Liber'in şarapla hiçbir bağlantısının olmadığını söylemektedir.⁵² Caere takvimi bize Liberalia'nın, Liber ve onun eşi Libera onuruna düzenlendiğini anlatır.⁵³ Cumhuriyet döneminde Roma'da Liber adına bir tapınak bulunmamıştır ve bu festivallerin nerdeyse tamamen kırsal bir temada olması, söz konusu bayramın köylerden şehre yayıldığını düşündürmektedir. Augustine, Varro'dan hareketle, törenlerde *phallos*'un⁵⁴ arabayla kaba şarkılar eşliğinde kırsal bölgelerin çevresinde taşındığını ve ardından şehre doğru götürüldüğünü anlatır. Ayrıca Augustine, ayrıca ufak bir ekleme daha yapar; ona göre, bu ritüel tamamlandığında ürünlere uğur getirdiğine ve büyülerin tarlalardan kovulduğuna inanılmaktadır. Bunun yanında Ceres kültüne de aynı sıralarda tapınıldığı bilinmektedir⁵⁵. Ovidius'a göre tanrı Liber'e adanmış olan günün (yani 17 Mart) Ceres'le paylaşması sonrası Liber'e adanan oyunlar ortadan kalkmıştır⁵⁶. Buna karşın erken dönemlerde 17 Martta Liber'in de oyunları bulunmaktadır⁵⁷.

Ayrıca Macrobius'tan öğrendiğimiz kadarıyla Liberalia adı *agonium Martiale* rahipleri tarafından verilmiştir ve Varro da *Salii Agonenses* kitabında bu günün Agonia diye adlandırıldığını belirtmektedir⁵⁸. Şenliğin Roma içindeki bir özelliği de erkek

⁴⁹ Romalılar bu festivalde tanrı Liber ya da Bacchus onuruna balmumundan ya da yünden heykeller yapıp bunları ağaçların dallarına asarlardı.

⁵⁰ Verg. *Georg.* II, 380-395

⁵¹ W..Fowler, a.g.e., s.54; Scullard, a.g.e., s.91

⁵² Howatson, a.g.e., s.545

⁵³ Scullard, a.g.e., s.91

⁵⁴ Erkek üreme organı şeklindeki metal heykel.

⁵⁵ Scullard, a.g.e., s.91

⁵⁶ Ovid., *Fasti*, II, 785; Ovidius, bu durumu şu şekilde anlatır: "...Üzümün Mucidi oyunlar yapardı kendi gününde, şimdi yanarca(meşale) taşıyan tanrıçayla yaptığı..."

⁵⁷ Ovid., *Fasti*, II, 725-770

⁵⁸ Scullard, a.g.e., s.92

çocuklarının yetişkinliğe geçiş günü kabul edilmesidir. Cicero, Atticus'a mektuplarında Quintius'a *toga pura*'sını Liberalia şenliğinde verdiğini yazmaktadır.⁵⁹

3.3.2. Quinquatria

19 Martta Tanrıça Minerva adına kullanan bu bayram adını İdes'ten sonraki 5. Gün olmasından alır. Quinquatria dışında Cumhuriyet döneminde Quinquatrius, Minervae ve Feriae Marti gibi adlandırmaları vardır. Söz konusu Bayram Roma İmparatorluğunda 19 Mart ve sonrasındaki dört gün boyunca kutlanırdı.⁶⁰ Şenliğin 1.günü tanrıça Minerva'nın doğum günü sayılırdı, son gün ise olan tanrı Mars adına düzenlenen şenlik Tubilustrium'du⁶¹. Fasti Vaticani'ye göre; Cumhuriyet döneminde Quinquatrius adıyla anılan quinquatria başlangıçta Mars için düzenlenen bir festivaldi. Scullard'a göre Grammerci Charisius, Quinquatria adını yanlış bir ifadeyle "*quinquire*" kelimesinden yani "arınmak"tan türetmiştir⁶².

Ovidius, farklı kesimlerden insanların bu tanrıçaya taptığını şiirsel bir dille anlatmaktadır. Bu bayramda Kız ve erkek çocuklar, çırpıcılar, boyacılar ve taş ustaları kendi hünerlerini sergilerler. Ovidius ayrıca doktorların, öğretmenlerin, heykeltıraş ve ressamın da ona adak adadığını söyler⁶³. Onun himayesindeki doktorlar, Minerva'nın epitheti olan "*Medica*" adıyla ile gösterilirler. Öğretmenler de eğer ona ibadet ederlerse, yeni öğrencilere sahip olacaklarına inanırlar.⁶⁴ Ovidius ayrıca (en azından kendi zamanında) 19 Marttan sonraki dört günde gladyatör oyunları sergilendiğini de ve martın 19. gününün kan dökmede serbest olduğunu belirtmektedir⁶⁵.

3.3.3. Lavatio

Hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Lavatio şenliğinin de arınmayla alakalı olduğu düşünülmektedir. Temelinde suyun arındırıcı, temizleyici etkisi yer alır. 27 Martta düzenlenen Lavatio şenliği Phryg Tanrısı Kybele / Magna Mater'le alakalıdır. Bu şenlikte Almo nehrinde Kybele heykeli yıkanır.⁶⁶ 4 Nisan'da kutlanacak Megalesia şenliğine bir hazırlık olduğu da düşünülebilir, fakat Menologia Rustica'da söz konusu diğer şenliğin yer almaması, Lavatio şenliğinin tek başına bir anlam ifade ettiğini düşündürür. Buna karşın Ovidius, Fasti'de, Venüs'ün çiçekleri kabul ettiği bir Lavatio şenliğinin olduğunu belirtir. Lavatio bayramı olarak bilinen 27 Martta tanrıçanın küçük bir heykeli rahipler heyeti (*collegia*) ve kalabalık bir taraftar eşliğinde Tiber'in bir kolu olan Almo nehri kıyısına götürülür ve resmi giysileri içindeki başrahip (*archigallus*) tarafından nehrde yıkanır.⁶⁷ Lavatio (yıkanma) denilen bu törende, tanrıçanın yanında onun kutsal eşyaları da temizlenirdi.⁶⁸

⁵⁹ Scullard, a.g.e., s.92

⁶⁰ Scullard, a.g.e., s.92

⁶¹ W.W.Fowler, a.g.e., ss.61-62

⁶² Scullard., a.g.e., s.92

⁶³ Ovidius, Fasti, III, 815

⁶⁴ Scullard, a.g.e., s.94

⁶⁵ Ovid., Fasti, III, 835

⁶⁶ P. Borgeaud, *Mother of the Gods: From Cybele to the Virgin Mary*, (Çev: Lysa Hochroth), Johns Hopkins University Press, Maryland, 2004, s.90

⁶⁷ Dürüşken, a.g.e., s.81

⁶⁸ Dürüşken, a.g.e., s.81; 5.yüzyıl'da Roma Takvimi Hıristiyanlaştırıldığında bu bayramın gününe İsa'nın dirilişi konmuştur. Bkz. Borgeaud, a.g.e., s.90

3.4.Nisan Ayı

|| SACRVM

PHARIAE

ITEM

SARAPIA||⁶⁹

Bu ayda yapılan tek etkinlik Pharian İsis'i ve Serapis'e adak adanmasıydı⁷⁰. İsis Mısır'ın bilinen en büyük tanrıçasıydı, tanrı Osiris'in karısı ve kız kardeşi, Horus'un da annesiydi.⁷¹ Chairemon'a göre İsis hem toprakta hem ayda meyve veren bir güçtür ve toprağı yöneten gücü elinde tutar⁷². Bu felsefi yaklaşım tanrıçanın işlevini de açıklamaktadır. Serapis ise Hellenistik dönemde, Ptolemaios krallığı döneminde ortaya çıkan Mısır ve Hellen unsurlarının birleştirilmesinden oluşturulmuş, yani senkretik bir tanrıydı. Serapis, Mısır'ın ölüler tanrısı Osiris'in çoğu yersel özelliğini de içinde barındırmaktaydı. Serapis ayrıca iyi edici bir tanrı niteliği de kazanmıştı. Serapis, Helios'tan Dionysios'a kadar pek çok tanrıyla da özdeşleştirilmekteydi⁷³.

3.5. Mayıs Ayı

|| SACRVM MERCVR

ET FLORAE||⁷⁴

Mayıs ayı da, Nisan'daki gibi sadece tanrılara adak adanmasıyla geçirilen bir aydı. Bu ayda adak adanan tanrı ve tanrıça, Merkür ve Flora'ydı. Merkür ya da Mercurius, Roma dininde Maia ile Iuppiter'in oğlu, ticaretin (*merx*) özellikle de; buğday, arpa vb.gibi tahıl ticaretinin koruyucusuydu. Oldukça eski bir dönemde Roma'ya getirilen Yunan ya da Etrüsk-Yunan kökenli bir tanrıydı ve Hermes'le bir tutulmaktaydı. Kendi kültü'ne ait bir *Flamen*⁷⁵'i olmaması Roma'da tapınımının çok eski olmadığını göstermektedir⁷⁶.

Tanrıça Flora ise İtalya kökenli olduğu düşünülen, çiçek ve bahar tanrıçasıdır. Bu tanrıçaya ait olan Flamen Floralis'in bulunması da tapınımının eskiye dayandığı ve yerel bir tanrıça olduğu fikrini destekler⁷⁷. Tanrıçaya adanan ve Baharı simgelediği düşünülen Floraia şenliğinde Circus Maximus tapınağının çevresinde tanrıça adına eğlenceli, cinsel içerikli oyunlar oynanıp, şarkılar söylenmekteydi⁷⁸.

⁶⁹ CIL I², 280,4

⁷⁰ Antik Dinler'de Tanrıların kültleri ve hükmettiği alanlar şehirlere ve bölgelere göre farklılık gösterebilmekteydi. Bu nedenle Tanrı ve Tanrıçanın ana kült merkezi ön ad olarak kullanılmaktadır. Delphi Apollonu, Eleusian Demeteri vb.gibi.

⁷¹ Howatson, a.g.e., s.448

⁷² W. Burkert, *İlkçağ Gizem Tapıları*, (Çev: Sina Şener), İstanbul: İmge Yayınevi, İstanbul, 1999, s.134

⁷³ Howatson, a.g.e., s.857

⁷⁴ CIL I², 280,5

⁷⁵ Flamen(Çoğ.Flamines): rahip yada sunu anlamına gelen bir sözcüktür. Roma'da en eski Roma tanrılarından belirli birine hizmetle görevli rahip ya da rahip grubunu tanımlamak için kullanılırdı. Sayıları on beş olan Flamenler, Pontifex Maximus'un başkanlık ettiği rahipler birliğinin (Collegium) üyesiydiler. Howatson, a.g.e., ss.324-325

⁷⁶ Howatson, a.g.e., s.597

⁷⁷ Fowler, a.g.e., s.91

⁷⁸ Howatson, a.g.e., s.325

3.6.Haziran Ayı

|| SACRVM

HERCVLI

FORTIS

FORTVNAE||⁷⁹

Tanrılara kurban sunularak geçirilen üçüncü ay Haziran'dır. Bu ayda da Herkules ve Fors Fortuna'ya adak adanır. Herkules, Yunan kahramanı Herakles'in Roma'daki karşılığıdır. Belki de İtalya'ya getirilen en eski yabancı kültür. Sunağı Ara Maxima, forum Boarium'da (sığır pazarı) durmaktaydı.⁸⁰ Burada Herkules'e zafer ve ticaret tanrısı olarak tapınılırdı.

Tanrıça Fors Fortuna ya da Fortuna, başlangıçta bereket tanrıçası olarak tapınılan bir İtalyan tanrıçasıydı. Zamanla Yunanlıların Tykhe'si ile bir tutularak, şans ve rastlantıyı simgeleyen bir tanrıça halini almıştır. Roma'da Forum Boarium'da eski bir tapınağı bulunmaktaydı. Flamen'inin olmayışı onun yabancı bir ülkeden getirildiğini gösterir. Roma'da 24 Haziran'da kutlanan şenliği bir halk bayramıydı, o gün kölelerin de aralarında bulunduğu hemen herkes kurban törenini izlemek için kült alanına giderdi. Buradan anlaşılacağı üzere Menologia Rustica'da yazan Fors Fortuna'ya adak adanır sözü, şenliğinin en önemli kısmıydı, ve şenlik neredeyse bundan ibaretti.

3.7.Temmuz Ayı

|| APOLLINAR

NEPTVNAL||⁸¹

3.7.1. Apollinaria

Apollinaria adı verilen ve Apollo'nun onuruna yapılan şenlikler, M.Ö. 212'deki II. Kartaca savaşı sırasında zorlu geçen günlerde başlatılmış olmalıydı⁸². Hemen ardından M.Ö. 208'de baş gösteren bir salgın sırasında Praetor Urbanus'un önerisi üzerine her yıl düzenlenmeye başlanmıştır.⁸³ H.H.Scullard'a göre, Apollo kültü Romalıların Yunanlılardan aldığı en eski yabancı kültür ve tapınağı M.Ö. 431 yılına tarihlenmektedir. Romalılar Apollo'nun sadece Hannibal ile yapılan mücadelede kendilerine yardımcı olmayacaklarını, ayrıca sağlık tanrısı olarak da hizmet edeceğini düşünerek,⁸⁴ ona başka anlamlar da yüklemişlerdir.

6 Temmuz'da başlayan Apollinaria Şenliğinin içeriğinde genel olarak çeşitli yarışlar ve oyunlar vardı. 13 Temmuzda (Apollini) yani şenliğin son gününde Tanrı Apollo adına adak adanırdı. Apollinaria'nın iki günü Circus Maximus'ta at yarışlarına ve diğer oyunlara ayrılırken, kalan günlerde ise tiyatrolarda oyunlar oynanır ve vahşi hayvan avı da yapılırdı. Oyunlardan önce Apollo onuruna bir öküz, Latona (Yun.Λετο)

⁷⁹ CIL I², 280,6

⁸⁰ Howatson, a.g.e., s.383

⁸¹ CIL I², 280,7

⁸² W.W.Fowler, a.g.e., s.179; Scullard, a.g.e., ss.159-160

⁸³ Howatson, a.g.e., s.559

⁸⁴ Scullard, a.g.e., s.160

için bir inek, Diana (Yun.Αρτεμις) için iki dişi keçi kurban edilirdi. Tüm hayvanların boynuzları altınla boyanırdı⁸⁵.

3.7.2. Neptunalia

Neptun muhtemelen Romalıların su tanrısıydı. Fakat Poseidon ile eşit tutulmaya başlayınca denizler de onun etki alanı içinde görülmeye başlanmıştı⁸⁶. 23 Temmuzdaki söz konusu şenlikle ilgili tek bilgimiz, ibadet edenleri sıcak temmuz güneşinden korunmak için yapraklardan yapılan çardakların kurulduğudur.⁸⁷ Howatson'a göre bundaki amaç, yaz günleri sıcak ve susuz bir dönemde su bulmayı amaçlamaktır. Söz konusu yerlerde su bulunduğu düşünülebilir.⁸⁸ Ayrıca Neptün, Apollo ve Mars dışında adına boğa kurban edilen tek tanrıdır.⁸⁹

3.8. Ağustos Ayı

|| SACRVM SPEI

SALVTI DEANAE

VOLCANALIA ||⁹⁰

Menologia Rustica'ya göre bu ayda üç tanrıçaya adak adanırdı, Bunlardan ilki umut tanrıçası olarak bilinen Elpis'ti. Yunan sağlık ve temizlik tanrıçası Hygeia ile eş tutulmasına karşın işlevleri çok farklı olan diğer bir tanrıça olan, güvenlik, kurtuluş ve refah tanrıçası Salus'e ve son olarak av, doğum ve ay tanrıçası olan Diana'ya da adak adanırdı⁹¹. Söz konusu Tanrıçalara adanan adaklarla ilgili elimizde herhangi bir bilgi yoktur.

3.8.1. Volcanalia

Farklı epitetlerle (*Volcana, Horae Quirini, Maiæ supra Comitium, Feraie Volcano, Volcano in Circo Flaminio, Quirini in Colle Volcano, Maiæ supra Comitium*⁹²) karşımıza çıkan tanrının adı Latince değildir. Daha çok Giritli tanrı *Velchanos*'la karşılaştırılmaktadır. Etrüskce'den geldiği konusunda tartışmalar olmasına ve bazı paralellikler göstermesine karşın, Etrüsk ateş tanrısının adı *Sethlans* olduğu için Volcan adının Etrüskce'den de gelmediği düşünülmektedir.⁹³ M.Ö. 214 yılından önce Volcan adına bir tapınak inşa edildiği bilinmektedir. Volcanalia'nın ilk seremonileri, Volcani bölgesindeki altarda yapılıyordu. Söz konusu altar, Kapitol'deki Forum'un Kuzey Batı köşesinde bulunmaktadır. Volcanalia şenliğinde hayvanların tanrıya adak adanmasıyla insanların ruhunu arıttığı düşünülmekte, inanılmaktadır. 7 Temmuz'daki balıkçı oyunlarında, ruhların insan bedenlerine dönmesi için canlı balıkların, tanrıya sunulduğu bilinmektedir.⁹⁴

⁸⁵ Fowler, a.g.e., s.180; Scullard, a.g.e., s.160

⁸⁶ Scullard, a.g.e., s.168

⁸⁷ Scullard, a.g.e., s.168

⁸⁸ Howatson, a.g.e., s.641

⁸⁹ Scullard, a.g.e., s.168; Buna ek olarak Magna Mater veya Diğer bir isimle Magna Deum Matrae'ye de boğa kurban edildiği hemen her kaynakta geçmektedir. Bkz. Burkert, a.g.e., s.40

⁹⁰ CIL I², 280,8

⁹¹ Howatson, a.g.e., s.240

⁹² Scullard, a.g.e., s.178

⁹³ Scullard, a.g.e., ss.178-179

⁹⁴ Scullard, a.g.e., s.179

Volcan, Yunan zanaat tanrısı Hephaistos ile benzer tanrılar olarak görüldüğü dönemde de, *Quietus* ve *Mulciber* gibi isimlerle adlandırılabilir ve *Stata Mater*⁹⁵ ile ilişki içinde gösteriliyordu⁹⁶. Scullard'a göre, bu adlandırmalar ve State Mater ile olan ilişkisi Volcan'ın ateşi durdurma gücünü de gösteriyordu⁹⁷. Bu açıdan Tanrı Volcan'ın kendi özgün yapısını koruduğu anlaşılmaktadır.

3.9.Eylül Ayı

Menologia Rustica'ya göre bu ayda *Minervae epulum* adı verilen bir ziyafet, tanrıça Minerva adına düzenlenirdi. Dini bir ritüeli olup olmadığı, neler yapıldığı ve içeriğinin ne olduğuna dair bilgimizin olmadığı bu şenlik, tanrıça onuruna yapılan Quinquatria şenliği dışında özelliklere sahip olmalıydı. Bu nedenle bu ay sadece tanrıça adına adak adandığı ve halka ziyafet verildiği düşünülebilir⁹⁸.

3.10. Ekim Ayı

Bu ayda tanrı Liber'e (Bacchus) adak adanırdı. Menologia Rustica'da *Sacrum Libero* diye geçen söz konusu etkinlikte *Bacchalaria* şenliği dışında ne tür eylemler yapıldığı belirsizdir. Ovidius veya H.H.Scullard da eserinde bu konuda bilgi vermemektedir. Söz konusu adakla, tanrıyı mutlu etmek ve bu sayede üzüm bağlarının daha verimli olmasını sağlamak amaçlanmış olmalıdır.

3.11.Kasım Ayı

Kasım ayında yapılan dini etkinlikler Menologia Rustica'da Jüpiter Festivali ve *Heuresis* (arayış) olarak geçmektedir. Micheal Lipka'ya göre Heuresis, Osiris- Serapis'in bir arada verilmesi anlamına gelmektedir.⁹⁹ *Navigium Osiridis / Inventio Osiridis* olarak da kaynaklarda geçen bu festival İsis-Osiris kültüyle alakalıdır. Roma'da İsis adına düzenlenen bu bayramın temel konusu, Osiris'in kayboluşuyla beraber, İsis'in yaşadıklarının tekrar edilmesidir. Bu bayramda, yeryüzünün karanlığa bürünmesi ve toprağın çoraklaşması, tanrıçanın rahiplerinin siyah giyinmesiyle anlatılır. Tören alayı, Osiris'in heykelinden kopardıkları parçaları sağa sola atar ve insanlar da İsis gibi bu parçaları aramaya başlar¹⁰⁰. Bu festival, İmparator Caligula'nın İsis dinini kabul etmesiyle ve tanrıçaya Campus Martius'ta bir tapınak yaptırmasıyla kutlanmaya başlamıştır.¹⁰¹

Jüpiter festivalinin ise diğer festivallerde olduğu gibi bir tanrı adına verilen bir ziyafet olduğu düşünülmelidir. Bu sayede tanrının mutlu edilerek bereketli bir hasat sezonunun geçirilmesi amaçlanmış olabilir.

3.12.Aralık Ayı

Aralık ayının en önemli bayramı Saturnalia idi. Bu bayram en iyi bilinen ve sevilen Roma festivallerinden birisi, belki de en popüleriydi. Romanın zaman, bereket,

⁹⁵Stata Mater, Roma'da Denge ve İstikrar Tanrıçası olarak bilinmekteydi. Roma dünyasında, ateşe karşı evi koruyan ev tanrılarındandır.

⁹⁶Scullard, a.g.e., s.179

⁹⁷Scullard, a.g.e., s.179

⁹⁸Tapınak vb. anısına bu tip ziyafetlerin verildiği bilinmektedir. Buna karşın Menologia Rustica'da geçenin aksine, Juno, Jupiter ve Minerva adına ortak bir festival düzenlendiği bilinmektedir. Bkz. Scullard, a.g.e., s.186

⁹⁹M. Lipka, *Roman Gods: A Conceptual Approach*, Brill University Press, Amsterdam, 2009, s.105

¹⁰⁰Dürüşken, a.g.e., s.139

¹⁰¹Dürüşken, a.g.e., s.138

tarım ve zaman tanrısı olarak bilinen Satürn'e adanan bu bayramı, Catullus, 'Günlerin en iyisi' (*optimus dierum*) olarak adlandırmaktaydı¹⁰². Romalılar, Saturnus'un Yunanistan'dan geldiğine inanıyorlardı ve onu Kronos'la özdeşleştirmişlerdi¹⁰³. Tapınağı Capitol'de Roma devlet hazinesinin bulunduğu yerdeydi¹⁰⁴. Başlangıçta 17 Aralıkta kutlanan bayram, Cicero zamanında yedi güne kadar uzatılmıştır. Böylece İmparatorluk döneminde 12-23 Aralık arasını kapsayacak şekilde genişletilmiştir¹⁰⁵. Şenlikte Saturn tapınağında halkın "*io Saturnalia*" bağırışları eşliğinde resmi bir adak töreni yapılırdı¹⁰⁶. Özel partiler ve hediye takasları da şenlikte yapılan diğer etkinliklerdi. Köleler izinli sayılırdı, hatta bazen efendileri onlara hizmet bile ederdi. Her aile bir günlüğüne kutlamalara başkanlık edecek bir kralı seçerdi.¹⁰⁷ Çocuklara *Sigillaria* adlı kilden bebekler hediye edilirken, dostlara *Cerei* yani mum hediye edilirdi. Bu şenlik M.S. 3-4.yy'da eski popülerliğini kaybetti ve gelenekleri Hıristiyanlık içinde kendine yer buldu¹⁰⁸.

4.SONUÇ

Günümüze kadar üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılmadığı için, pek fazla tartışılmamış ve bu anlamda gizemini koruyan "*Menologia Rustica Colotianum*" bir takvim olmasının yanı sıra, Roma İmparatorluğu'nun özellikle taşradaki sosyokültürel ve dini yapısı hakkında önemli bilgiler sağlayan kendine özgü bir eserdir. Yapının in situ olarak bulunduğu dair kesin bir bilgiye şu ana kadar ulaşılamamıştır. Bu nedenle eserin, devlet tarafından tarımsal etkinlikleri ve bunlara bağlı ortaya çıkmış dinsel şenlikleri organize etmek için yapılmış olma olasılığı yanında, büyük bir toprak sahibinin özel girişimiyle yapılma olasılığı da bulunmaktadır.

Eserin tarihlendirilmesi konusunda şimdilik söylenebilecek en belirgin dayanak takvimde belirtilen ve Caligula dönemine(İ.S.37-41) tarihlendirilen *Heuresis* kutlamaları ile Claudius dönemine(İ.S.41-54) tarihlendirilen *Lavatio* bayramlarıdır. Zira, resmi Roma takviminde söz konusu kutlamalar en erken bu iki imparator döneminde görülmektedir. Bu nedenle eserin tarihlendirilmesinde, en erken M.S.41, Claudius'un İmparator olduğu tarih öne sürülebilir. Gerek öncesi, yani Cumhuriyet dönemi uygulamalarını içinde barındırması, gerekse sonraki yüzyıllara yaptığı etkiyle sadece dönemini değil, öncesi ve sonrası uygulamalar hakkında yorum yapabilmemizi sağlayan eser, bu anlamda başka bir açıdan da kültürel süreçte kilit buluntulardan birisi olarak öne çıkmaktadır.

¹⁰² Catullus, 14.15.

¹⁰³ Scullard, a.g.e., s.206

¹⁰⁴ Howatson, a.g.e., s.845

¹⁰⁵ Scullard, a.g.e., s.205

¹⁰⁶ Fowler, a.g.e., s.271

¹⁰⁷ Howatson, a.g.e., s.845

¹⁰⁸ Beard vd, a.g.e., 124

KAYNAKÇA

Filolojik Eserler

Apuleius (2006). **Metamorphoses/Başkalaşımalar**, (Çev: Ç.Dürüşken), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.

Catullus(2010). **Bütün Şiirleri**, (Çev: Ç.Dürüşken ve E. Alova), Kabalıcı Yayınları, İstanbul.

Flaccus, S. (1971). **Corpus Aggrimensorum Romanum: De Conditionibus Agrorum.**

(12.11.16) <http://latin.packhum.org/loc/1342/1/0#0>.

Ovid(2013). **Fasti**, (Çev: A.Wiseman ve P. Wiseman), Oxford University Press. London.

Plutarkhos(2015). **İskender-Sezar Paralel Hayatlar**, (Çev:İ.Çokona), Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul

_____ (2015). **Theseus- Romulus Paralel Hayatlar**, (Çev:İ.Çokona), Türkiye İş Bankası

Yayınları, İstanbul.

Vergilius(1998). **Bucolica'lar, Georgica'lar**, (Çev:T. Uzel), Öteki Yayınları, Ankara.

Modern Kaynaklar

Beard, M. ve J. North ve S. Price (1996). **Religions of Rome**, Cilt 2, Cambridge University, New York.

Borgeaud, P.(2004). **Mother of the Gods: From Cybele to the Virgin Mary**, (Çev: L. Hochroth), Johns Hopkins University Press, Maryland.

Broughton, A.(1936). "The Menologia Rustica", **Classical Philology**. 31/4, 353-356.

Burkert, W.(1999). **İlkçağ Gizem Tapıları**, (Çev: S. Şener) , İmge Yayınevi, İstanbul.

Coulanges, F.(2011). **Antik Site: Yunan'dan Romaya kadar tapınma, hukuk ve kurumlar**, (Çev:İ. Kılınç), Epos Yayınları, Ankara.

Dürüşken, Ç.(2011). **Roma'nın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Erhat, A.(2011), **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Fowler, W.W.(1899). **The Roman Festivals of The Period of the Republic**, Macmillan and Co. Ltd., London.

Howatson, M.(2013). **Oxford Antikçağ Sözlüğü**, (Çev: F. Ersöz), İstanbul: Kitap Yayınevi

Hülsen, C. ve T. Mommsen ve H, Wilhelm(1893). CIL: **Corpus Inscriptionum Latinarum Inscriptiones Latinae antiquissimae ad C. Caesaris mortem**, C.1², Berolini Apvd Georgivm Reimervm, Rome.

Lipka, M.(2009). **Roman Gods: A Conceptual Approach**, Brill University Press, Amsterdam.

Patrich, J.(2011). **Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima**, Brill University Press, Leiden: Boston.

Salzman, M.R.(1991). **On Roman Time: The Codex-Calendar of 354 and the Rhythms of Urban Life in Late Antiquity**, University of California Press, Berkeley: Los Angeles: Oxford.

Scullard, H.(1981). **Festivals and Ceremonies in Roman Republic**, Thames and Hudson Press, London.

Sherk,R. (1988). **The Roman Empire: Augustus to Hadrian**, Cambridge University Press, London.

İnternet Kaynakları

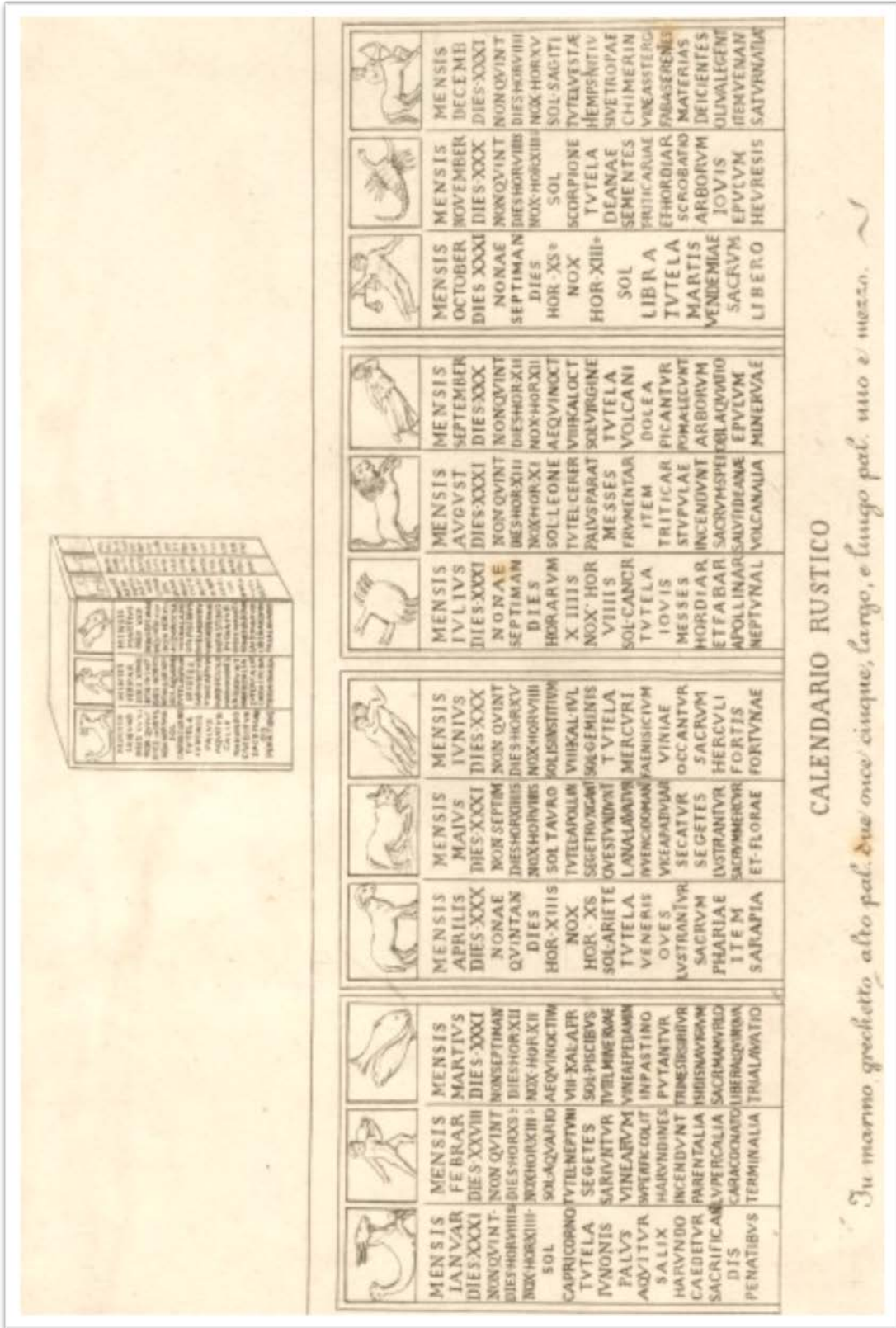
<http://hortushesperidum.blogspot.com.tr> (Erişim Tarihi: 15.03.2016)

<http://isaw.nyu.edu> (12.11.2016)

<http://latin.packhum.org> (14.11.2016)

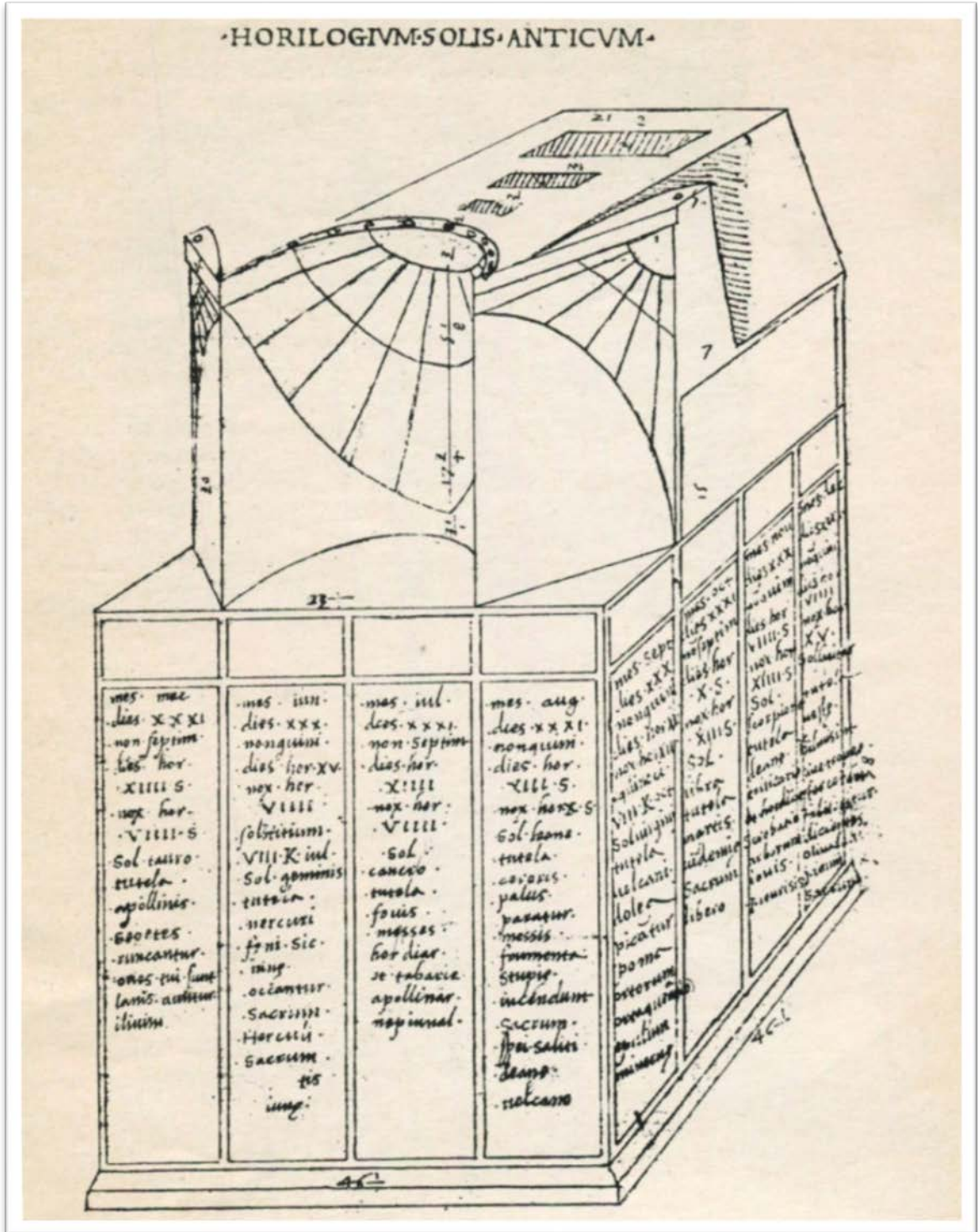
<https://renatosantoro2015.files.wordpress.com> (Erişim Tarihi:15.03.2016)

(Resim 1. Menologia Rustica'nın dört yüzünü de gösteren gravür)

(Kaynak: http://hortushesperidum.blogspot.com.tr/2012_11_01_archive.html, Erişim

Tarihi: 15 Mart 2016)

(Resim 2. Menologia Rustica Vallense Gravür)

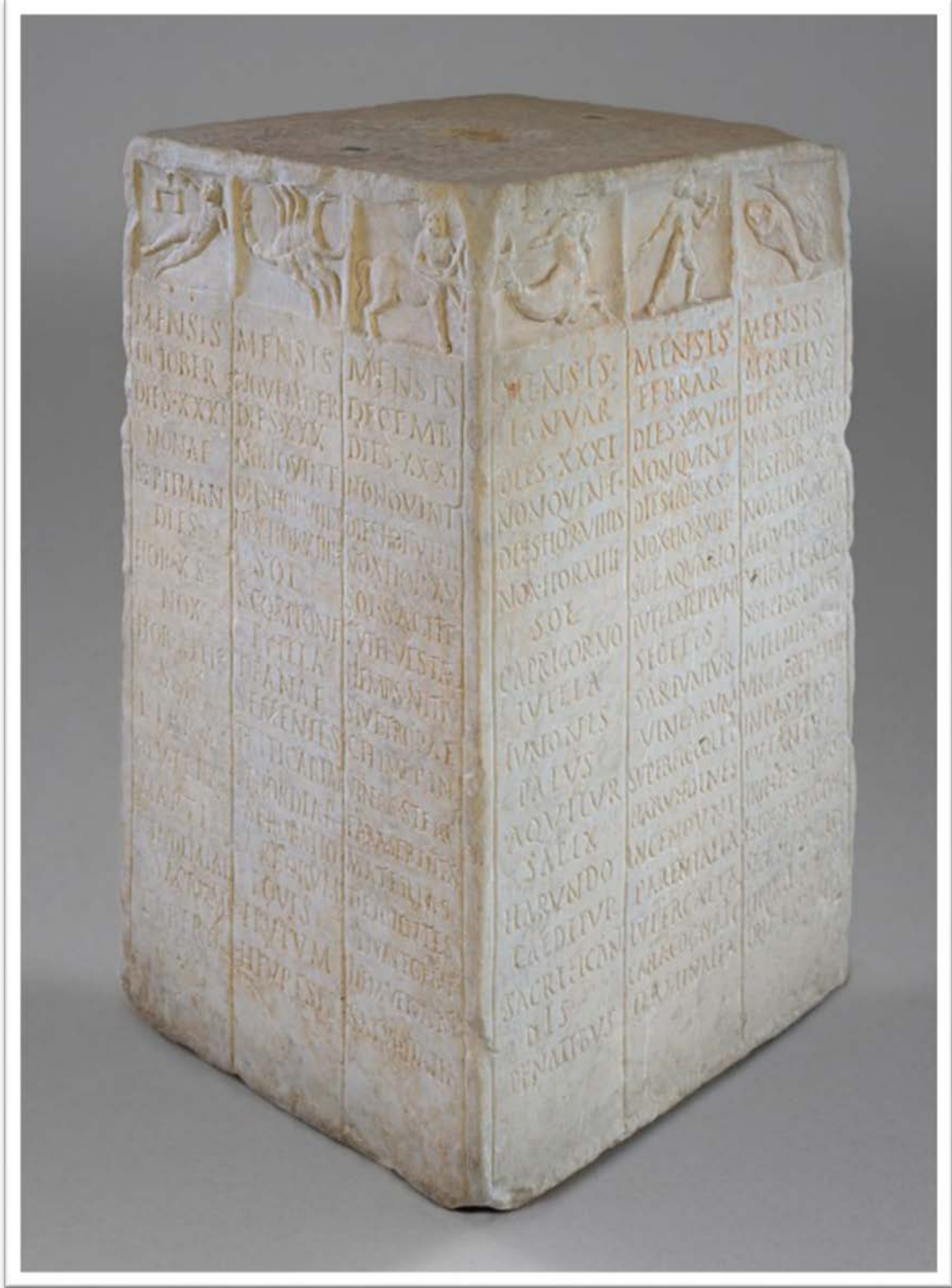

(Kaynak: <https://renatosantoro2015.files.wordpress.com/2015/12/fig-3.jpg?w=700>,

Erişim Tarihi: 15 Mart 2016)

(Fotoğraf 1. Menologia Rustica, Museo della Civiltà Romana/İtalya)

(Kaynak: <http://isaw.nyu.edu/exhibitions/time-cosmos/objects/roman-calendar-inscription> Erişim Tarihi: 12 Kasım 2016)

AY	Oğlak Figürü	Kova Figürü	Balık Figürü	Koç Figürü	Boğa Figürü	İkizler Figürü
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
GÜNLER	31. Aydın 5. Günü 9 ¾ saat	28. Aydın 5. Günü 10 ¾ saat	31. Aydın 7. Günü 12 saat	30. Aydın 5. Günü 13 ½ saat	31. Aydın 7. Günü 14 ½ saat	30. Aydın 5. Günü 15 saat
GECE	14 ¼ saat Güneş Oğlakta	13 ¼ saat Güneş kovada	12 saat Ekinoks 25.günde Güneş Balıkta	13 ½ saat. Güneş Koç'ta	9 ½ saat Güneş Boğa'da	9 saat Gündönümü 24ünde. Güneş İkizler'de
KORUYUCU	Juno	Neptün	Minerva	Venus	Apollo	Merkür
	<i>Kazıklar sıvıdır. Söğütler ve sazlar kesilir. Ev tanrıları'na (Penates) adak adanır.</i>	<i>Yere eğilen Ekinler otlardan temizlenir. Asmalar yerin üstüne eğilir. Sazlıklar yakılır. Parentalia, Lupercalia Cara Cognatio, Terminalia</i>	<i>Toprağı hazırlanan üzüm asmaları için destekler dikilir ve budanır. 3 ay buğday ekilir. İsis'in gemisi, Mamuris'e adak adanır. Liberalia, Quinquatria, Lavatio.</i>	<i>Koyunlar, yıkanır. Pharian İsis'ine ve aynı zamanda Serapis'e adak adanır.</i>	<i>Buğday tarlaları zararlı otlardan temizlenir. Koyunlar kırılır. Yün yıkılır. Genç boğalar ehillettirilir. Burçak yem (yapmak) için kesilir. Buğday tarlaları sulunur. Merkür ve Flora'ya adak adanır.</i>	<i>Samanlar biçilir. Asmalar trmuklanır. Hercules ve Fors Fortuna'ya adaklar adanır.</i>

Tablo 1. Menologia Rustica'ya göre ilk altı ay

	Yengeç Figürü	Aslan Figürü	Başak Figürü	Terazi Figürü	Akrep Figürü	Yay Figürü
AY	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
GÜNLER	31. Ayın 7. Günü	31. Ayın 5. Günü	30. Ayın 5. Günü	31. Ayın 7. günü	30. Ayın 5. günü	31. Ayın 5. günü
GÜN	14 ¼ saat	13 saat	12 saat	10 ¾ saat	9 ½ saat	9 saat
GECE	9 ¾ saat. Güneş Yengeç'te	11 saat Güneş Aslan'da	12 saat Ekinoks 24ünde Güneş Başakta	13 ¼ saat Güneş Terazi'de	14 ¼ saat Güneş Akrep'te	15 saat Güneş Yay'da
KORUYUCU	Jüpiter	Ceres	Vulcan	Mars	Diana	Vesta
	Arpa ve Fasulyeler hasat edilir. Apollinaria ve Neptunalia	Kazıklar hazırlanır. Tahıl ve ayın şekilde buğday hasadı yapılır. Elpis, Salus ve Diana'ya adak adanır. Volcanalia	Şarap kavanozları(Fıçı) ziflenir. Meyveler toplanır. Ağaçların etrafındaki toprak işlenir. Minerva festivali.	Üzümler toplanır. Liber'e(Bacchus) adak adanır.	Buğday ve Arpa ekilir. Ağaçlar için çukur açılır. Jüpiter festivali Keşif (Heuresis/Osiris Festivali)	Kış başlar, Kış gündönümü. Asmalar gübrelenir. Fasulyeler ekilir. Ağaçlar Kesilir. Zeytinler toplanır, avlanılır. Saturnalia.

Tablo 2. Menologia Rustica'ya göre son altı ay